

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կես տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի նմանությունները:

Ոտարարագրողները գիտնում են ուղղակի
Միմանությունները. Редакция «Мшак»

Խմբագրատունը բաց է առաջին 10—2 ժամ
(հացի կիրակի եւ տոն օրերին):

Ցայտարարությունները ընդունվում են ամեն լեզվով:

Ցայտարարությունների համար վճարում են
խաղաղության րադն 2 կոպեկով:

“ՄՇԱԿ” ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ 1881 թ. Ի

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նորը գրքով և նորը պրոգրամայով ԱՄՆՆ ՕՐ (բացի տոն և տոներին հե-
տևալ օրերին):
ՊՐՈԳՐԱՄԱՄԱՐ. I. Տեղություն կարգադրություններ, II Առաջնորդող յոգուածներ, III Ներ-
քին տեսություն, IV Արտաքին տեսություն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետոն և
Բանասիրական, VIII Ցայտարարություններ:
ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կես տարվանը 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր.,
երեք ամս. 3 ր., երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ:
Գրվել կարելի է խմբագրություն մէջ հետևեալ հասցեով. Тифлисъ, редакция «Мшак».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄԵՆՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԳԱՆՈՒԹԻՒՆ

Միացեալ ընկերությունները, — ներքին տեսու-
թիւնը: Հայ մանկավարժները: — Արտաքին
տեսու թիւնը: Ֆրանսիա, Գամակ Ֆրանսիայից:
Արտաքին լուրեր: — Մշակի: հեռագիրներ: — Ցայ-
տարարություններ: — Բանասիրական: Մով-
կայի հնագիտական ժողով:

ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Մենք «Մշակի» № 14 մէջ
տպեցինք պ. Մ. Փորթուզա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Մովկայի հնագիտական ժողովի այս տարվայ
երրորդ նիստը (22 դեկտեմբեր), չը նայելով
իւր բոլորովին մասնագիտական պրոգրամային,
գրաւեց մեծ բազմություն ժողովուրդի. մասնաւոր
չափ կային հայ ուսանողներ, որոնք սովորաբար
չեն յաճախում ինչպէս ժողովի նիստերին. Մով-
կայի հայ հոգեւորականութիւնն էլ ունէր այս
անգամ իր ներկայացուցիչները: Մենք կաշ-
խատենք մի փոքր մանրամասն խօսել այս նիս-
տի վրա, որովհետեւ ինչպէս ընթերցողը իսկոյն
կը տեսնէր—այս երկուսն միասնապէս հայկական
երեկոյ էր՝ յայտնի բան է ծրագրի բովանդակու-
թեամբ: Նիստի առարկաներն էին. 1. Հնագիտ.
ժող. անդամ մեր գիտնական հայրենակից պ.
Մկրտիչ Էմիլի Բէֆֆերտը: «Մարք
Ամպի» Հին Հայաստանի անուանումը, և Ժիւլ
Օպպէրտի տառաւորումը, որ մեկն էր ու
Ժիւլ Էմիլի Բէֆֆերտը. «Մարք Ամպի»
«Էմիլի Բէֆֆերտ» անունները համար, և
Նիստը բացեց ժողովի նախագահ կոմս Ու-
վարովը: Նա համառօտապէս պատմեց իր կով-
կաս և Անդրկովկաս արած ճանապարհորդու-
թեան մասին, խօսեց Թիֆլիսի նախապատրաս-
տական նիստի վրա. (անցեալ նոյեմբեր 26-ին),
ինչեւ Գերբեշուի չըջակալեալ պեղած գերեզ-
մանները, որոնք շատ հետաքրքրական նիւթ են
կազմում կովկասի հնագիտութեան համար, և
վերջը յայտնեց, որ Թիֆլիսում լինելիք հնա-
գիտական ժողովը լինելու է ոչ թէ օգոստոսին,
ինչպէս առաջ էր յայտնած, այլ 8 սեպտեմբերի
առաջիկայ 1881 թուին: Այնուհետև սկսեց
կարդալ պ. Էմիլի:

Մենք կաշխատենք Վշակ ընթերցողներին
կարդալ ինչպիսի ամբողջ տեղեկութիւն տալ և յրաշխանութիւն օրինաւոր...

Լեանի հրաւերը գէպի ուստիաբնակ
հայերը օգնել նիւթապէս թիւր-
քաց Հայաստանի մէջ Կ. Պոլսի
միացեալ ընկերությունների ձեռ-
քով հիմնված դպրոցներին: Մեր
լրագրի ուրիշ համարում տպեցինք
նոյն իսկ «Միացեալ ընկերու-
թեան» խորհրդի հրաւերը նոյն
առարկայի մասին:

Այժմ մեր ուստիաբնակ հա-
յերի ուշադրութիւնը հրաւերելով

այս հետաքրքրական ընթերցումները մասին, որ
բաւականին երկար էր և որից մենք կը յիշենք
ամենանշանաւոր տեղերը:
Հայերի յարաբերութեանց մասին, Մարաց հետ
հ. Տիգրան երուանդեանի ու Կիւրոսի ժամանակ
(Քրիստոսից մօտ 600 տարի առաջ) և ոչ նրան-
ցից յետոյ—ոչինչ տեղեկութիւն չենք գտնում
Հերոդոտի և Կտեղիոսի մօտ: Բայց չը նայելով
նրան՝ Մովսէս Խորենացու պատմութիւնից իմա-
նում ենք, որ Տիգրանի բոլոր իշխանութիւնը
անցել է անդադար կռիւներով Մարաց Աժդա-
հակի հետ, և հայոց թագաւորը Կիւրոսի հետ
դաշնակցելով, վերջապէս կործանում է Մարաց
թագաւորութիւնը: Այս հայեցողքը, ճշմարիտ է,
չափ օտար է յունաց պատմիչներին, բայց դա
այնու ամենայնիւ ունի բաւական ծանրակշի-
ւորութիւն հիմք, որի վրա մինչև այսօր ուշա-
դրութիւն չեն դարձնել Եւրոպայի գիտնական-
ները: Այդ հիմքը—ժողովրդական վիպասանու-
թիւնն է: Մովսէս Խորենացին, քաջ ծանօթ լի-
նելով Հերոդոտի և Կիւրոսի Սիկիլիացու գրուած-
ներին—ուրեմն և նրանց կարծիքներին վերջին
Մարաց թագաւորի (Աժդահակի) վրա, —չը նայե-
լով իր բոլոր սէրը դէպի յունականը, մի կողմն
է թողնում այս պատմիչներին և բոլոր իր պատ-
մական նիւթը արեւմտեան Ասիայի երկու գործը
թագաւորների պատերազմի մասին—բաղում է
ժողովրդական վիպասանութիւնից: Իր պատմու-
թեան առաջին գրքում, որ բաղկացած է 32
գլխից, առաջ 7 գլուխը Խորենացին նուիրում է
Տիգրանի և Աժդահակի թշնամական յարաբերու-
թիւններին: Այլիք առաջ ունենալով իր ազգի
վիպասաններին, չորք բամբուռեւ երգելէն, նա
առաջ քան պատերազմի պատմութիւնը, գրաւի կը-
րով նկարագրում է Տիգրանի արտաքին և բա-
րոյական յատկութիւնները առաջիկայ համարու-
թեան արեւելի գրքում, որ բաղկացած է 32
գլխից, առաջ 7 գլուխը Խորենացին նուիրում է
Տիգրանի և Աժդահակի թշնամական յարաբերու-
թիւններին: Այլիք առաջ ունենալով իր ազգի
վիպասաններին, չորք բամբուռեւ երգելէն, նա
առաջ քան պատերազմի պատմութիւնը, գրաւի կը-
րով նկարագրում է Տիգրանի արտաքին և բա-
րոյական յատկութիւնները առաջիկայ համարու-
թեան արեւելի գրքում, որ բաղկացած է 32
գլխից, առաջ 7 գլուխը Խորենացին նուիրում է
Տիգրանի և Աժդահակի թշնամական յարաբերու-
թիւններին: Այլիք առաջ ունենալով իր ազգի
վիպասաններին, չորք բամբուռեւ երգելէն, նա
առաջ քան պատերազմի պատմութիւնը, գրաւի կը-
րով նկարագրում է Տիգրանի արտաքին և բա-
րոյական յատկութիւնները առաջիկայ համարու-
թեան արեւելի գրքում, որ բաղկացած է 32
գլխից, առաջ 7 գլուխը Խորենացին նուիրում է
Տիգրանի և Աժդահակի թշնամական յարաբերու-
թիւններին: Այլիք առաջ ունենալով իր ազգի
վիպասաններին, չորք բամբուռեւ երգելէն, նա
առաջ քան պատերազմի պատմութիւնը, գրաւի կը-
րով նկարագրում է Տիգրանի արտաքին և բա-
րոյական յատկութիւնները

րոցական գործին, աւելի էլ եւս ռանդոտ կերպով հաւաքելով նուէրները յօգուտ «Միացեալ» ընկերութեան:

Մեր ազգի պէս մի ազգի զրուծեան մէջ ինչպէս շատ իրաւացի նկատել է պ. Փորթուզաբեանը, ձգտել բարոյական փրկութեանը կարելի է գլխաւորապէս դպրոցական գործին հաստատ կերպով նպաստելով, մանաւանդ երբ այն ընկերութիւնը, որ յանձն է առել այդ փրկարար գործը առաջ տանելու, չէ ձեռնարկում միմիայն նեղ, աղանդական, այլ լայն, մարդասիրական, ազգային հայեացքներով, ազգային հասկանում է ճշմարիտ այն մարդուն, որի երակներին մէջ հայի արիւն է վազում, չը նայելով թէ այդ հայը Քրիստոսին, թէ Մահմեդին է պաշտում, հայ բառով հասկանում է հայաստանացուն, նայում է թիւրքաց Հայաստանի վրա, որպէս մի ամբողջութեան վրա, Հայաստանում բնակվող իւրաքանչիւր անհատի վրա նայում է որպէս հայաստանացու վրա, որի համար հայրենիքը Հայաստանն է և գարոցական գործը համարում է մի հատիկ միջոց հայաստանցի այլ և այլ տարրերի մէջ հաստատ ազգային կապ հաստատելու համար, փախչելով այն ամեն միջոցներից և հայեացքներից, որոնք երկպառակութիւն սերմանելով ազգի տարբեր տարրերի

մէջ, ջլատում և անդամալոյծ են անում ազգի ընդհանուր առաջադիմութիւնը:

Ուրեմն օգնենք «Միացեալ ընկերութեանը» քանի նա միակ ընկերութիւն է ազգի մէջ, որ հասկացել է ժամանակի ոգին, հաստատ քայլերով և որոշ պրոգրամայով առաջ է գնում, առանց զիմակի, նախապաշարմունքի և կեղծաւորութեան, միմիայն ազգի ընդհանուր բարօրութիւնը իր համար սուրբ նպատակ դրած լինելով:

Քանի որ մենք ինքներս զեռնդունակ չենք անել այն ինչ որ անում է Կ. Պօլսի ընկերութիւնը, գոնէ օգնենք նրան նիւթապէս: Դա ամենափոքր բան է, որ մենք կարող ենք անել:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ՄԱՇՄԵՏԱԿԱՆՆԵՐԸ

«Մշակ» լրագիրը իր համարներում բարձրացրել է մի կարևոր հարց, որ մեր ազգային կեանքի համար, ապագայում մեծ նշանակութիւն պէտք է ունենայ, այն է «հայ մահմետականների հարցը»: Շատերն ապրելով հեռուոր քաղաքներում և յարակիցութիւն չունենալով մահմետական գիւղացիների հետ, զարմանում են, երբ նրանց տեսնում են թէ կան այժմ քուրդեր և լուրքեր, որոնք մահմետական հայեր են: Պէտք է միայն ճանապարհորդել, մանկ նրանց տները, երկար ու բարակ գրուցել

տառնան է Զէնգի Մարտ բառին, որ նշանակում է օձ:

Այս հիմունքներով մենք չենք կարող համաձայնել գիտնական Օպպերտի հետ, որ պնդում է, թէ Աստիդէն բառը պէտք է կարդալ Արիստիդէս — որ նշանակում է ճիւղակաւ մարտ: և այլն:

Սրանով վերջացրեց պ. Էմմը իր հետաքրքրական ընթերցանը:

Հասնուհիւղ րոպէ դադարելուց յետոյ, սկսեց կարդալ կոմս Ուլարովը: Առաջ նա համառօտ կերպով նկարագրեց Էլմիաճնայ վանքը և մատենադարանը, որ աշխարհի ամենահին մատենադարաններից մէկն է, և առանձին համակրանքով պատմեց այն ընդունելութեան մասին, որ ինքն գտել էր Էլմիաճնայում: Մասնաւոր շնորհակալ էր կոմսը Էլմիաճնայ պրոպագանդայի պ. Տէր-Յովսէփեանին, որ շատ մեծ ծառայութիւն է մատուցել իրան և ուրիշ, ինչպէս ինքն կոմսը ասում էր, «մենակ եմ պարտական իմ ներկայ դիտողութիւններով Էլմիաճնայ հարուստ մատենադարանի մասին»: Նոյնպէս օգնել է կոմսին մատենապետ Ներսէս Եպիսկոպոսը, որի սենեակում պարապելիս է եղել Ուլարովը: Պ. ատենաբանը շատ ցաւեցաւ, որ չը գիտէ հայոց լեզուն. թէ և նրա նպատակը եղել է ոչ թէ գրքերի բովանդակութեան, այլ գլխաւորապէս Էլմիաճնայի ձեռագրերի արտաքին ձևին — նկարներին — ծանօթանալ: Երկար էլ լինեք, եթէ մենք մի ան մի պատմէինք կոմս Ուլարովի հետաքրքրական ընթերցանը. ուստի կը բաւականանանք միայն գլխաւոր կէտերով: Կոմսը սկսեց իր խօսքը X դարի ձեռագրերից, Նա ասաց, որ Էլմիաճնայում կայ մի ձեռագիր աւետարան, որ թէ և գրած է 989 թ.ին, բայց ունի մի նշանաւոր կաղմ IV կամ V դարին վերաբերուլ: Այդ կաղմը փոքրիկ է. նրա մէջ տեղը նկարած է Քրիստոսի պատկերը՝ ողբալի կանգնելով և չորս ծայրում — 4 աւետարանիչները պատկերները: Այս տեսակ հին կաղմ և այսպիսի նկարներով, ասում էր կոմսը, ամբողջ Եւրոպայում կայ միայն 5 հատ (Լոնդոն, Փարիզ,

Նրանց հետ, հարցնել նրանց անցեալը, հարց ու փորձ անել նրանց ազգականների, նրանց պապերի և մեծ մայրերի մասին, այն ժամանակ կը տեսնէք, որ այդ մահմետականներն իրանց բերանով կասեն ձեզ, որ նրանք հայի սերունդ են:

Պաշտօնական յանձնարարութեամբ, ես երեք շաբաթ շարունակ ճանապարհորդեցի Կարապազեազի (Վայոց Ձոր) սարերում և համագիւցի, որ «Մշակի» արտայայտած մտքերը, հայ մահմետականների վերաբերմամբ, բոլորովին ճիշտ են:

Ճանապարհորդութեանս ժամանակ ստիպւած էի լինում երբեմն իջևանել և գիշերն անցնել մահմետականների գիւղերում և գիւղացի նրանց հետ: Շատ մահմետական գիւղերում կը տեսնէք հին հայոց եկեղեցի և գերեզմանատուն: Գիւղացւոց խօսակցութիւնից երևում է, որ նաև նրանց պապերը այդ գիւղումն են ծնվել, որ դրանց ազգականները, հօրեղբոր որդիքը կամ թոռները բնակվում են մօտակայ գիւղերում և հայ են: Գրանցից շատերն իրանք ինձ ասում էին, որ իրենց պապը կամ մեծ մայրը հայ է եղել, և այս րօպէս ունեն հայ ազգականներ, որոնց հետ բարեկամական և ազգական յարաբերութիւններն անխախտ են:

Այդ մահմետականներից շատերն այնպէս մաքուր հայերէն են խօսում, որ նաև թուրքի արտասանութիւնը չէ նշմարւում, այն ինչ քաղաքական թուրքերը, որ պարսիկների միացորդներն են, ինչքան էլ լաւ խօսեն հայերէն, այնու ամենայնիւ առաջին խօսքից երևում է, որ հայ չեն: Ամենայն սղզ ունի իր յատուկ դէմքը, երեսի գծագրութիւնը և արտայայտութիւնը, բայց շատերն ասում են, որ եթէ երկու ազգ դարեր շարունակ միասին, մի հողի վրա են ապրում, դէմքով չեն գաւնազանվում միմեանցից. այդ կարծիքն ու

Վատիկան (Հռոմ), Միլան և Մօնց) վեցերորդը — Էլմիաճնայում է:

XI դարի ձեռագրերից կոմսը նայել է 3 հատ. երկու աւետարան և մի հատ ճառքնախոս: Հետաքրքրական է, որ մի աւետարանի արձագանք կաղմը վրա (աւետարանը գրած է 1035 թ.) 1651 թ. վերաբերուլ կայ մի խաչ՝ բոլորովին հռոմէական ձաշակով:

XII դարու ձեռագրերից կոմսը ուշադրութիւնը դրած է մի Ատուածաշունչ՝ զարմանալի գեղեցիկ և մանր տառերով, և մի Աւետարան, որտեղ գլխատառերը առաջին անգամ սկսում են երեւալ դազաններով, թուղանների և ձևերի ձեւերով:

XIII դարուց սկսվում է արդէն նկատվել իտալական նկարչութեան ազդեցութիւնը հայոց ձեռագրերի վրա, ազդեցութիւնը, որ անուշտ թողնի խաչակրները իրանց Կիլիկիա եղած ժամանակը: Բացի դրանից՝ այս դարու ձեռագրերի մասին պ. Ատենաբանը ասաց, որ նրանց ներկայից զարմանալի նուրբ և գեղեցիկ են, մանաւանդ սքանչելի են նկարները Յովհանն արք. և պ. Կ. Կ. Կ. Կ. Կ. Կ. Կ.

մահաճառականներ, թուրքեր, և մանաւանդ թուրքեր (ինչպէս ինչ պատահեց տեսնել Կարապետեանի մոտ խաչի տօնին և մի քանի անգամ Կարապետեանի վանքում)։ Դրանք չեն գալիս ծախս անելու, այլ մատուցում են անուամբ վանքի դրամը, մոտում են եկեղեցին, աղօթում են (ի հարկէ առանց գտականքի վերցնելու և խաչ հանելու), հայկերի պէս ժամեր շարունակ սպասում են ամբոխի հետ մինչև որ կարելի լինի պրոտովելով տուն մտնել խոցը և համբուրել սուրբի գերեզմանը։ Եւ հարցնում են, ո՞րտեղից է այդ հաւատը, այդ կրօնական գաղափարը մահաճառականների մէջ։ Ի՞նչի բոլոր մահաճառականները մի են նոյնը չեն անում, այլ միայն դրանց մի մասը, եթէ այդ գրգռմանը և հաւատը պատկանում սովորութիւն և աւանդութիւն չէ հայ մահաճառականների համար։

Պատեցեք Հայաստանում և կը տեսնեք (ինչպէս շինարարականում և Կարսի մէջ) գմբէթաձև մատուռներ, որոնք քրիստոնէական ճարտարապետութիւններ են և ոչ մահաճառական, ինչպէս բացարձակ ինչ երեւելի ուստ հնագէտ կոմս Ուելսլի, որին ես ցոյց տուեցի իմ նկարները, որ բերել են Կարսից, մահաճառականներ այդ մատուռները իրենց արքայադիր են շինել (Կարսի և շինարարական) և չորս կողմը թաղած են մահաճառականներ։ Այդ ձևի մատուռներ կան և հին տարածք հայ քաղաքներում, ինչպէս Նորաշենքի մոտ է, որ գտնվում է ճանապարհի վրա Երզնիցի գետի կողմը, Սրբաբնի ձախ ափին։

Կան շատ քուրդեր որոնք միայն իրենց հագուստով են զանազանում հայից, բայց նրանց մաքուր հայկական արտասանութիւնը ապացոյց է նրանց հայ լինելուն։ Հայն, որ աւելի ընդունակ է քան թէ փոքր Ասիայի բոլոր աղօթութիւնները, ապրելով նրանց մէջ, չէ կարողանում այնպէս մաքուր արտասանել թուրքի բառերը, որ չը ճանաչի նրա հայ լինելը, իսկ քուրդերից շատերը այնպէս մաքուր հայկական արտասանութիւն ունեն, ինչպէս և հայը։

Քուրդերից շատերը Կարապետեանի մոտ խաչի տօնին և մի քանի անգամ Կարապետեանի վանքում հաւատաւորութիւն են ցուցնում, ինչպէս և քուրդը խնամի են, անխաբիար հայոց թագաւորական ցեղերի ազգականութիւնը, իսկ միւսներն ասում են, որ հայը և քուրդը եղբայրներ են։ Հայը մեծ եղբայրն է, որովհետեւ նա աւելի գիտուն, զարգացած և ծարպիկ է, իսկ քուրդը փոքր եղբայրն է, որովհետեւ այդ յատկութիւնները և զարգացումը չունի։

Գիտութեան և խելքի վրա կազմած այս կարծիքը ընդհանուր է Ասիայում, այսինքն մեծ եղբայրն փոքրից անպատճառ աւելի խելօք պէտք է լինի։

Պարսիկը կամ իսկ թուրքը երբեք սըրտանց բարեկամ չէ հային, թէպէտ և երբեմն բարեկամ է դառնում։ Նա հայի հետ չի ծաշի, նա հայի հետ եայլի (կըր պար) չի բռնի, նա հայի հետ քեֆ չի տեսնէ, իսկ քուրդը կամ քրդահին կը տեսնէ, որ մենակ հայ պարողները շարքն է ընկնում, ժամեր շարունակ եայլի (կըր պար) բռնած պարում է, հայերի հետ ուրախութիւն է անում, եկեղեցին մտնում, սըրբատեղն համբուրում, մոմ վառում և այլն։

Օտար ցեղը, օտար կրօն ունեցողը ինչքան նա անգարգացած է, այնքան նա մոլեռանդ է։ Բայց մի՞թէ քուրդը դատաւարութեամբ, կամ իր զարգացման պատճառով, վարում է իրեն այդպէս բարեկամաբար հայի հետ, կամ աղօթում հայի եկեղեցում։ Վերջէք բուն պարսիկն, որ հայի դրացին է դարձել շարունակ։ Նա

պատրաստ է մեռնել, քան թէ հայոց և կեղեցին մտնել, իսկ այն քուրդերը և թուրքերը, որոնք իսկապէս հայ մահաճառականներ են, հային շատ մօտ են թէ լեզուով, թէ սովորութիւններով և իրենք են մտնում հայ եկեղեցին և աղօթում այնտեղ։ Եթէ դրանք օտար ցեղից լինէին, պէտք է իրենց այդպէս չը վարէին, այլ այնպէս ինչպէս հայաբնակ պարսիկներն են անում, համաձայն իրենց գիտութեան և մոլեռանդութեան։ Եթէ հայ մահաճառականները թշնամաբար են վարվում հայի հետ, իրենցից չէ, այլ նրանց պարսիկ հոգեւորականներին շնորհն է, որոնք ամենայն կերպ աշխատում են զգուշ նրանց կրօնական, վայրենի գաղափարները և ձգտումները հայի դէմ, աշխատում են ապացուցանել որ հայի հացը հաւամ է, բայց հայի կայքը նրանց հալալ է, և այլն։

Պարսիկ կրօնաւորը չէ կարողացել հայ քուրդերի վրա այնպէս ազդել, որ նրանք հայի հացը հաւամ համարեն և այլն, որովհետեւ դրանք լեռնաբնակ ժողովուրդ են։ Թուրքացած հայերը լաւ հասկանում են որ մօլլի այդ ասածները յիմարութիւններ են, բայց որովհետեւ մօլլի ազդեցութիւնը նրանց վրա երկար է եղել և շարունակվում է, չեն համարձակվում նրա պատէքի դէմ գործել, իսկ մի քանի ծարպիկ հայ քարոզիչներ ամենակարգ ժամանակում կը յաղթէին և կազմակերպէին հայ մահաճառականներին մօլլաների յիմար լուծի ասկից, եթէ մի հայ քարոզչական ընկերութիւն կազմվէր։

Առանց մի այդպիսի քարոզչական ընկերութեան, թուրքերից, մանաւանդ քուրդերից, ամենայն տարի վերադառնում են իրենց պապական—հայոց եկեղեցու գիրկը։ Դրանցից շատերը կրօնափոխ կը լինէին, եթէ վստահանային հեռանալ իրենց այգի-մեան մօտ ազգականներից և բարեկամներից։

Կրօնափոխութեան դիմում են առ այժմ միայն հաստատ կամք ունեցողները, աչքի առաջ ունենալով երբեմն վտանգներ։ Կարապետեանի սուրբ խաչ վանքի տօնին, երկու հայ մահաճառականներ վերադարձան հայոց եկեղեցու գիրկը։ Կային և երկու քրդուհիք, որ ունէին մի և նոյն ցանկութիւն, բայց նրանց դործը յետաձգելից չը դիտեմ ի՞նչ պատճառով։ Այդ երկու հայ մահաճառականներն միմեկին կատարվից և կեղեցուց դուրս, ամբոխի առջև։ Տեսի ժամանակ մի թուրք ասեց իմ բարեկամին, ջանմ, մեր ամենիս վերջն էդ պէտք է ըլնի, ցոյց տալով մկրտողների վրա, «էլ ի՞նչ էք մեր դործը երկարացնում, մի բան արէք որ մեզ ամենիս միանգամից մկրտէք, վերջանայ է, մէկ մէկ մկրտվել դժուար է, բայց ամենս միասին շատ հեշտ կըլնի»։

Մենք կը յաղթէինք, եթէ մի անձնուէր մարդ ունենայինք։

Բժ. Լևոն Տիգրանեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖԲԱՆՍԻԱ

Ֆրանսիական պատգամաւորների ժողովը մէջ զիմաբանութիւններ սկսեցան տպագրական նոր օրէնքների մասին։ Այժմ Ֆրանսիայի մէջ հրատարակվում են ամեն տեսակ ուղղութեան գրքեր, ամսագիրներ և լրագիրներ։ Վարչական տուրքները բոլորովին չը կան։ Մամուլի պատգամաւորները դատարանի առաջ բաւական մեծ է, բայց վերջին ժամանակ

ներում դատարանները պատժում էին միմիայն մանաւոր և պաշտօնականներ անձանց զանգառների համեմատ վերաւորանքի և բարձրասանքների համար։

Ֆրանսիացիք հետեւեալ կերպով նկարագրում են իրանց մամուլի իրաւաբանական դրութիւնը։ Մամուլը զանազան ձևապաշտութեան և տուրքերի է ենթարկված, որնք շատերին արգելում են օգուտ քաղել տպագրական ազատութիւնից։ Մինչև այժմ Ֆրանսիայի մ

